

Внесок Герша Лаутерпахта в розвиток міжнародного захисту прав людини

Віталій Володимирович Гутник*

Вільнюський університет, Вільнюс, Литовська Республіка,
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна
*e-mail: vitalii.gutnyk@lnu.edu.ua

Анотація

Статтю присвячено внеску Герша Лаутерпахта в розвиток концепції міжнародного захисту прав людини та міжнародного права прав людини у цілому. У дослідженні проаналізовано відповідні норми міжнародного права та наукові праці Герша Лаутерпахта; значна увага приділена рецензіям провідних науковців на монографії Герша Лаутерпахта «Міжнародний Білль прав людини», опублікованої у 1945 р., та «Міжнародне право та права людини» 1950 р. Мета статті полягає в тому, щоб на підставі аналізу наукових праць Герша Лаутерпахта дослідити його внесок у розвиток концепції міжнародного захисту прав людини. У дослідженні застосовувалися як загальні (діалектичний та системно-структурний), так і спеціальні (історико-правовий, порівняльно-правовий та формально-догматичний) методи наукового пізнання. У статті визначено передумови вибору Гершом Лаутерпахтом своїм науковим інтересом міжнародний захист прав людини, досліджено особливості наукового середовища, у межах якого він розробляв концепцію міжнародного захисту прав людини, викладено основні доктринальні підходи до контрольного механізму захисту прав людини. Особливу увагу приділено прогресивності концепції міжнародного контролю Герша Лаутерпахта за дотриманням прав людини та перешкодам у його становленні на універсальному рівні. На підставі проведеного дослідження сформульовано висновок, що Герш Лаутерпахт серед низки науковців середини ХХ ст., які розробляли концепції міжнародно-правового закріплення прав людини, найбільш ґрунтовно дослідивши генезис становлення прав людини та використовуючи природно-правові підходи, запропонував модель ефективного міжнародного захисту прав людини. Погляди Герша Лаутерпахта щодо необхідності реального забезпечення прав людини на універсальному рівні, а не простого декларування, були досить передовими, і значно випереджували час. Певною мірою їх можна сприймати як ідеалістичні, адже й сьогодні досягнення однакового універсального міжнародного стандарту гарантування прав людини (особливо економічних, соціальних та культурних) є малоімовірним.

Ключові слова: Лаутерпахт; війна; збройний конфлікт; права людини; міжнародне право; природне право; міжнародний правопорядок.

Contribution of Hersch Lauterpacht to the Development of International Protection of Human Rights

Vitalii V. Gutnyk*

Vilnius University, Vilnius, Republic of Lithuania,
Ivan Franko Lviv National University, Lviv, Ukraine
*e-mail: vitalii.gutnyk@lnu.edu.ua

Abstract

The article is devoted to Hersch Lauterpacht's contribution to the development of the concept of international protection of human rights and international human rights law in general. The study analyzes relevant norms of international law and scientific works of Hersch Lauterpacht; considerable attention is paid to the reviews of leading scientists on Hersch Lauterpacht's books "An International Bill of the Rights of Man" published in 1945 and "International Law and Human Rights" in 1950. The purpose of the article is to, based on the analysis of Hersch Lauterpacht's scientific works, investigate his contribution to the development of the concept of international protection of human rights. Both general (dialectical and systemic-structural) and special (historical-legal, comparative-legal and formal-dogmatic) scientific methods were used in the research. The article defines the prerequisites for Hersch Lauterpacht's choice of international human rights protection as his scientific interest, explores the peculiarities of the scientific environment within which Hersch Lauterpacht developed the concept of international human rights protection, outlines the main doctrinal approaches to the control mechanism of human rights protection. Particular attention is paid to the progressiveness of Hersch Lauterpacht's concept of international control over the observance of human rights and obstacles to its establishment at the universal level. On the basis of the conducted research, the conclusion was formulated that Hersch Lauterpacht, among a number of scientists of the middle of the 20th century who developed the concepts of international legal regulations of human rights, most thoroughly, after investigating the genesis of the formation of human rights and using natural law approaches, proposed a model of effective international protection of human rights. Hersch Lauterpacht's views on the need for real guarantees of human rights at the universal level, rather than a simple declaration, were quite advanced and far ahead of their time. To a certain extent, they can be perceived as idealistic since even today, the achievement of the same universal international standard of guaranteeing human rights (especially economic, social and cultural) is improbable.

Keywords: Lauterpacht; war; armed conflict; human rights; international law; natural law; international legal order.

Вступ

Герш Лаутерпахт цілком справедливо вважається одним із найвідоміших юристів-міжнародників [1; 2, с. 334; 3, с. 54], який є вихідцем з українських земель.

Наукові погляди Г. Лаутерпахта були досить різноманітними та варіювалися від функцій права у міжнародних відносинах [4; 5] і до міжнародно-правових аспектів суверенітету над підводними районами [6]. За редакцією Г. Лаутерпахта видано один із найавторитетніших підручників із міжнародного права, також він як запрошений професор читав загальний та спеціальні курси з міжнародного публічного права в Гаазькій академії міжнародного права. Крім того, Г. Лаутерпахт працював професором кафедри міжнародного права в Кембриджському університеті (1937–1955), був членом *Institut de Droit International* (1949–1960) і Комісії міжнародного права (1953 та 1954), а також суддею Міжнародного суду ООН (1954–1960) [7, с. 1164]. Попри різноманіття наукових поглядів, у сучасній міжнародно-правовій доктрині він вважається одним із розробників концепції міжнародного захисту прав людини.

Метою цієї статті є дослідження внеску Г. Лаутерпахта в розвиток концепції міжнародного захисту прав людини. Незважаючи на важливість комплексного дослідження окресленої проблематики, наявні наукові розвідки обмежуються лише окремими аспектами предмета цієї роботи.

Досягнення мети дослідження передбачає вирішення таких завдань: дослідити передумови вибору Г. Лаутерпахтом своїм головним науковим інтересом міжнародний захист прав людини; охарактеризувати перші наукові кроки в розробці концепції міжнародного захисту прав людини та його доктринальні підходи до контрольного механізму захисту прав людини, викладені в монографії «Міжнародний Білль прав людини»; визначити особливості розвитку концепції міжнародного захисту прав людини Г. Лаутерпахта після прийняття Статуту ООН; дослідити основні концептуальні положення міжнародного захисту прав людини, викладені Г. Лаутерпахтом у його монографії «Міжнародне право та права людини».

Огляд літератури

Міжнародно-правові погляди Г. Лаутерпахта неодноразово становили предмет дослідження окремих науковців. Наукова спадщина Г. Лаутерпахта є такою багатогранною, а його науковий авторитет настільки великий, що його міжнародно-правовим поглядам було присвячено спецвипуск Європейського журналу міжнародного права у 1997 р. [8].

У міжнародно-правовій науці дослідження внеску Г. Лаутерпахта в розвиток міжнародного захисту прав людини обмежується окремими його аспектами. Так, у зарубіжних наукових працях окремих аспектів міжнародно-правових поглядів Г. Лаутерпахта щодо захисту прав людини торкалися С. W. Jenks

[9], M. Kresic [10], A.W. Simpson [11], M. Koskenniemi [1]. Важливою для розуміння постаті Г. Лаутерпахта та його внеску в міжнародний захист прав людини є рецензії на монографії науковця, які стосуються прав людини [12–15], та наукова праця його сина – професора Еліха Лаутерпахта «Життя Герша Лаутерпахта» [16].

Що стосується української юридичної науки, то окремі міжнародно-правові погляди Г. Лаутерпахта у сфері захисту прав людини детально досліджувалися у працях П. М. Рабіновича, який розглядав Г. Лаутерпахта як першого проєктанта спеціального органу ООН з контролю за дотриманням її Міжнародного білля прав людини [17] та автора ідеї й першого проєкту Міжнародного білля (Загальної декларації) прав людини [18], а також у наукових публікаціях О. М. Шередько, яка розглядала вплив Г. Лаутерпахта на закріплення фундаментальних прав людини [19] та юснатуралізм як основу концепції міжнародного захисту прав людини у працях Г. Лаутерпахта [20]. Попри розгляд окремих аспектів міжнародно-правової спадщини Г. Лаутерпахта у сфері захисту прав людини, комплексного наукового дослідження внеску Г. Лаутерпахта в міжнародний захист прав людини не проводилося.

Матеріали та методи

У цьому дослідженні розглядається внесок Г. Лаутерпахта, одного з найавторитетніших юристів-міжнародників ХХ ст., у розвиток міжнародного захисту прав людини. Дослідження проводилося шляхом аналізу як наукових праць Г. Лаутерпахта та його поглядів при залученні його доповідачем у Комісії з прав людини, так і загального стану розвитку міжнародного права прав людини на той час. У статті коротко пояснюється прогресивність концепції міжнародного контролю Г. Лаутерпахта за дотриманням прав людини та перешкоди у його становленні на універсальному рівні. Аналізуються відповідні норми міжнародного права, наукові праці Г. Лаутерпахта та інших вчених; значна увага приділена рецензіям провідних науковців на монографії Г. Лаутерпахта «Міжнародний Білля прав людини», опублікованої у 1945 р. та «Міжнародне право та права людини» 1950 р.

Виходячи з визначеного предмета та завдань у дослідженні застосовувалися загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Серед загальних методів використані діалектичний та системно-структурний. Діалектичний метод пізнання дав змогу дослідити цінність концепції міжнародного захисту прав людини, сформульованої Г. Лаутерпахтом, особливо його бачення міжнародного контрольного механізму гарантування прав людини, для подальшого розвитку міжнародного права прав людини. Системно-структурний метод

дав змогу розглядати міжнародний захист прав людини як комплексне явище, в якому чільне місце належить контрольному механізму за дотриманням прав людини.

У проведеному дослідженні використані такі спеціальні методи правової науки, як: історико-правовий – для аналізу генезису концепції міжнародного захисту прав людини Г. Лаутерпахта; порівняльно-правовий – для порівняння міжнародно-правових поглядів Г. Лаутерпахта щодо міжнародного захисту прав людини з науковими поглядами інших науковців; формально-догматичний – для тлумачення положень, які містяться в Статуті ООН та Загальній декларації прав людини.

Результати та обговорення

Чому Г. Лаутерпахт обрав своїм головним науковим інтересом міжнародний захист прав людини?

Серед різноманіття наукових розробок Г. Лаутерпахта особливо виокремлюються праці, пов'язані з міжнародним захистом прав людини. Чому ж професор Г. Лаутерпахт обрав такий напрям своїх наукових інтересів? Дослідники наукового доробку Г. Лаутерпахта підкреслюють, що під час Другої світової війни у часи Голокосту в нього загинула більша частина його родини (зокрема батьки, брат, сестра та їхні діти) [1, с. 244]; отже, переживши таку трагедію, Г. Лаутерпахт, ймовірно, не хотів допустити наступного повторення настільки масових порушень прав людини. При цьому варто підкреслити, що попри такі вражаючі події в житті науковця, аналіз його монографій, наукових статей, а також опублікованих доповідей показує, що він жодного разу в своїх наукових працях та виступах не згадував про це.

На додаток до особистої трагедії, пов'язаної з Голокостом, за спогадами сина Г. Лаутерпахта – Еліха Лаутерпахта, у квітні 1942 р. Г. Лаутерпахт отримав від Американського єврейського комітету запрошення написати книгу щодо міжнародного права прав людини. Угода була укладена в травні 1942 р., і Комітет погодився оплатити йому гонорар у розмірі 2500 доларів США та на додаток до гонорару – 800 доларів США для секретарських та інших витрат [16, с. 251]. Як підкреслював Е. Лаутерпахт, «від самого початку було ясно, що дослідження не повинно обмежуватися змістом Білля прав людини, але бути продовженням до дискусії щодо заходів гарантування таких прав» [16, с. 251].

Слід наголосити, що Г. Лаутерпахт не був першим науковцем, який обґрунтував необхідність нормативного закріплення прав людини у міжнародному документі. Так, П. М. Рабінович, який у вітчизняній науці першим ґрунтовно

досліджував міжнародно-правову спадщину Г. Лаутерпахта у сфері прав людини [17; 18], звертає увагу на те, що пропозиції надати основоположним правам людини міжнародного статусу і закріпити його в міжнародному документі неодноразово піднімалися ще з 20-х років минулого століття, зокрема, восени 1928 р. у Парижі в Інституті міжнародного права було підготовлено проєкт «Декларації міжнародних прав людини», а у квітні 1929 р. його було схвалено на пленарній сесії цього Інституту, що відбувалася у Нью-Йорку (США). Наступною значною подією стало схвалення Французькою лігою прав людини у липні 1936 р. на конгресі у Діжоні Додатку до Декларації прав людини і громадянина. І, нарешті, третьою помітною подією був підготовлений Г. Веллсом у жовтні 1939 р. проєкт «Декларації прав людини» [17, с. 27]. Також Г. Лаутерпахт не був першим, хто запропонував термін міжнародний «Біль» прав людини; власне, цей термін активно вживався в міжнародно-правовій доктрині того часу, особливо в дослідженнях, що проводилися під егідою Американського юридичного інституту, який розробляв свій проєкт «Міжнародного Білля прав» [21–23], однак він був першим, хто досить детально розробив механізм міжнародного контролю за дотриманням прав людини [17, с. 27].

Професор С. W Jenks, який особисто знав Г. Лаутерпахта, у 1960 р. опублікував наукову статтю: «Герш Лаутерпахт: науковець та пророк» (англ. *Hersch Lauterpacht: The Scholar as Prophet*), в якій підкреслював високі моральні якості Г. Лаутерпахта та дуже цікаві й далекоглядні його науково-практичні погляди. Як учений, як викладач, як редактор наукового журналу, як радник урядів, як кодифікатор і як суддя Міжнародного суду ООН він ставився до кожного завдання, яке випадало на його долю, з почуттям надзвичайної відповідальності. Г. Лаутерпахт вважав, що людство переросло свої політичні рамки, а науково-технічний прогрес створив світ, у якому моральні стандарти та політичні інститути не встигають за дедалі складнішими та нагальними потребами; криза, що виникла, ставить під загрозу фундаментальні моральні цінності та все те, що ми повинні найбільше цінувати в нашій культурній спадщині, і може поставити під загрозу майбутнє самого людського роду; переживаючи одну з грандіозних кульмінаційних подій історії, юрист-міжнародник, хоч і не в змозі вирішально вплинути на хід подій, утім, може і повинен взяти на себе повною мірою відповідальність за сприяння та керівництво розвитком правового порядку, що ґрунтується на свободі, заснованому на справедливості та спрямованому на підтримку миру [9, с. 102–103]. Очевидно, такі моральні орієнтири та цінності Г. Лаутерпахта й дали поштовх для розвитку його ідей щодо міжнародного захисту прав людини.

Перші кроки в розробці концепції міжнародного захисту прав людини. Міжнародний Білль прав людини

Досить типовим для кожного науковця зростати в певному науковому середовищі та мати змогу ділитися своїми поглядами з колегами. Перші кроки у розробці концепції прав людини Г. Лаутерпахт зробив у Великій Британії у 1942 р. у межах Товариства Гроція (англ. *Grotius Society*). По суті, Товариство Гроція стало центром міжнародного права у Великій Британії та й у цілому в Європі під час Другої світової війни. У 1958 р. Товариство було реорганізоване та стало фундаментом для створення широко відомого сьогодні Британського інституту міжнародного та порівняльного права (англ. *British Institute of International and Comparative Law (BIICL)*) [24].

Протягом року Товариство Гроція проводило близько десяти засідань. Власне це Товариство стало для Г. Лаутерпахта унікальним науковим майданчиком, у межах якого провідні юристи-міжнародники могли ділитися своїми ідеями з колегами. Доповіді, протоколи та інші матеріали засідань Товариства Гроція згодом видавалися у «Віснику Товариства Гроція» (англ. *Transactions of the Grotius Society*) [25].

Для прикладу, у випуску 28 за 1942 р. «Вісника Товариства Гроція» містилися такі статті (наукові доповіді): «Міжнародне право та морські, військові та повітряні суди іноземних урядів у Сполученому Королівстві» (автор – Р. Куратовський) [26]; «Міжнародне кримінальне правосуддя в мирний час» (автор – Дж. Вайс) [27], «Міжнародне право та причини війни» (автор – А. Л. Гудхарт) [28], «Деякі правові аспекти фінансування міжнародних установ» (автор – К. В. Дженкс) [29], «Психологічний статус сучасного міжнародного права» (автор – Р. Вест) [30], «Громадянство в міжнародному праві» (наукові записки за результатами обговорення в Товаристві Гроція зі вступом В. Р. Бішоп) [31].

Цікаво, що доповідь на тему «Право націй, природне право та права людини», зроблену професором Г. Лаутерпахтом 2 грудня 1942 р., включено у випуск 29 (1943) «Вісника» через те, що «вона була отримана надто пізно для включення у випуск 28» [32, с. XXII]. Можна припустити, що професор Г. Лаутерпахт після його наукової доповіді у Товаристві ще значно доопрацював її перед опублікуванням.

Повертаючись до наукової доповіді професора Г. Лаутерпахта «Право націй, природне право та права людини», то в ній автор звертається до проблеми міжнародного визнання та захисту прав людини, зокрема в контексті пропозиції щодо Міжнародного Білля з прав людини (англ. *An International Bill of the Rights of Man*) [33]. У центрі його концепції міжнародного захисту прав людини лежать природно-правові ідеї [10, с. 496; 20]. Проводячи

дослідження генезису ідей природного права, Г. Лаутерпахт звертає увагу, що вони не просто становлять історичний інтерес для розуміння природи прав людини. На думку науковця, «якщо ми хочемо з будь-якою надією на успіх зіткнутися з дивовижними і, здавалося б, нерозв'язними проблемами Міжнародної хартії прав людини, доцільно шукати допомоги через наслідування людських міркувань з цього питання та пошуку справжнього об'єкта міжнародного права»; «окрема людина – її добробут і свобода її особистості в її різноманітних проявах – є кінцевою одиницею для всього права» [33, с. 31]. Власне такі погляди підкреслюють антропоцентричні підходи науковця до розуміння міжнародного права, які сформувалися на основі концепції природного права.

Наступним кроком професора Г. Лаутерпахта стало завершення його книги «Міжнародний Білль прав людини». Ця книга була завершена у 1944 р., і Герш Лаутерпахт подав її до видавництва Колумбійського університету (англ. *Columbia University Press*), з яким Американський єврейський комітет (який і був ініціатором написання такої книги) мав домовленість щодо її друку [16, с. 252].

Книга «Міжнародний Білль прав людини» вийшла друком у 1945 р. та складається з трьох розділів. До розділу 1 «Право націй, природне право та права людини» увійшли проведені ним дослідження у 1942–1943 рр., зокрема вищезгадана Доповідь, зроблена в межах засідання Товариства Гроція у 1942 р. та опублікована у «Віснику Товариства Гроція», а також серія лекцій, прочитана Г. Лаутерпахтом у Кембриджі у 1943 р. [16, с. 252]. Другий розділ містить сам текст Міжнародного Білля прав людини. У третьому розділі передбачений механізм забезпечення Міжнародного Білля прав людини, в якому особлива увага приділена створенню та процедурі діяльності Високої Комісії щодо нагляду за дотриманням Міжнародного Білля прав людини [34].

Варто підтримати позицію А. В. Сімпсона, який звертає особливу увагу на те, що найважливішою частиною Міжнародного Білля прав людини є концепція примусового виконання Білля. Погляд Лаутерпахта на це ґрунтувався на трьох принципах: перший полягав у тому, що належне виконання прав людини має бути предметом внутрішнього законодавства, і тому включення Міжнародного Білля прав людини до національного законодавства мало би бути обов'язковим; другий полягав у тому, що має бути створений постійний міжнародний орган – Комісія, яка займалася б не просто порушеннями прав, а й постійним наглядом і моніторингом, причому вона не має бути ані політичним, ані судовим органом (Г. Лаутерпахт відкидав ідею міжнародного

судового захисту прав людини як нездійсненну); третій принцип полягав у тому, що такий орган повинен володіти остаточними та ефективними повноваженнями для забезпечення виконання Білля прав людини та бути інкорпорованим у систему ООН [11, с. 69].

«Міжнародний Білля прав людини» Г. Лаутерпахта викликав значний інтерес як у науковій, так і в практичній сфері. Зокрема, рецензію на рукопис книги у 1945 р. написав один із найвідоміших американських юристів-міжнародників П. Джессап [12], який відзначав, що хоча ідея такого міжнародного білля прав зовсім не нова, але значний внесок професора Лаутерпахта полягає в тому, що він висвітлив цю ідею та розробив свій план і свої аргументи, що в світлі подій робить книгу особливо переконливою. Рецензент підкреслює, що пропозиції професора Лаутерпахта «все ще простягаються в майбутнє і не будуть реалізовані відразу, але він має справу з життєво важливою поточною проблемою». П. Джессап зауважує сміливість та прогресивність ідей Г. Лаутерпахта, який «спокійно визнає, що одне з “революційних нововведень” полягає в тому, щоб покінчити із застарілою доктриною, згідно з якою особа є об’єктом, а не суб’єктом права націй»; при цьому автор звертає увагу на пропозиції Г. Лаутерпахта щодо міжнародного механізму нагляду за дотриманням прав людини: «з процесуальної сторони він не пропонує, щоб особи мали прямий доступ до міжнародного судового органу, але він надає право на подання петиції, яке започаткувало б “міжнародну процедуру розслідування” міжнародним органом». Також П. Джессап підкреслює практичний характер цієї праці, яка є корисним посібником для офіційних осіб іноземних відомств і урядових представників [12, с. 847].

Розвиток концепції міжнародного захисту прав людини Г. Лаутерпахта після прийняття Статуту ООН

«Міжнародний Білля прав людини» Г. Лаутерпахта вийшов друком у червні 1945 р., практично у той же час, коли був прийнятий Статут ООН [16, с. 256]. Серед іншого Статут передбачив досить важливі положення, які стосуються прав людини. Зокрема, у преамбулі Статуту йдеться про «утвердження віри в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості», у підп. «б» п. 1 ст. 13 Статуту передбачені повноваження Генеральної Асамблеї організовувати дослідження та надавати рекомендації з метою «сприяти реалізації прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі мови та релігії»; у підп. «в» ст. 55 Статуту нормативно закріплено сприяння ООН «загальній повазі та дотриманню прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови й релігії». Важливою є особлива роль Економічної та соціальної ради ООН (далі –

ЕКОСОР), яка згідно з пп. 2–3 ст. 62 Статуту «має повноваження надавати рекомендації з метою заохочення поваги і дотримання прав людини та основних свобод для всіх» та «готувати для подання до Генеральної Асамблеї проекти конвенцій з питань, що входять до її компетенції». Крім того, відповідно до ст. 68 Статуту, ЕКОСОР вправі створювати комісії в економічній та соціальній галузях та із заохочення прав людини [35].

Отже, відповідно до ст. 68 Статуту ООН під егідою ЕКОСОР у 1946 р. була утворена Комісія з прав людини.

Комісія на своїй першій сесії на початку 1947 р. уповноважила своїх посадових осіб сформулювати те, що вона назвала «попереднім проектом Міжнародного Білля прав людини». Пізніше роботу взяв на себе офіційний редакційний комітет, що складався з членів Комісії з восьми держав, відібраних з урахуванням географічного розподілу [36].

На початку роботи Комісії з прав людини висловлювалися різні погляди щодо форми, якої мав набути Білля прав. Редакційний комітет вирішив підготувати два документи: один у формі декларації, яка б викладала загальні принципи або стандарти прав людини; інший у формі конвенції, яка б визначала конкретні права та їх межі. На другій сесії, у грудні 1947 р., Комісія вирішила вжити термін «Міжнародний Білля прав людини» до серії документів, що готуються [36].

Цікаво, що доповідачем на засіданні Комісії з прав людини був Г. Лаутерпахт, який 12 травня 1948 р. подав Попередню доповідь, що складалася з 65 сторінок та містила серед іншого авторський проект Міжнародного Білля прав людини, що був включений в основний текст Доповіді, а також, як додаток до Доповіді, містилися проект Декларації з прав людини та проект Конвенції з прав людини [37].

У згаданій Доповіді Г. Лаутерпахт звертає увагу на те, що Статут ООН є орієнтиром у визнанні статусу особи та її захисту міжнародним співтовариством; положення Статуту щодо прав людини та основних свобод виражають юридичні зобов'язання, обов'язкові для членів ООН [37, с. 1]. Особливо автор підкреслював, що доцільним є створення ефективного механізму міжнародного нагляду за дотриманням прав людини; на його думку, слід унеможливити, щоб Білля «був прийнятий як гола декларація, яка мало що дасть» [37, с. 1]. На той час у Комісії переважала думка про доцільність прийняття двох окремих документів: одного з переліком прав людини та іншого – з механізмом нагляду за дотриманням прав людини. З погляду науковця, недоцільним є розділення Білля прав людини на два окремі документи: сам перелік прав людини та механізм забезпечення його

виконання, через те, що ці два питання є взаємопов'язаними. Г. Лаутерпахт наголошував, що «характер і обсяг прав, які ми вирішуємо включити в нього, повинні визначатися обов'язком його виконання, для того щоб гарантувати реалізацію таких прав» [37, с. 3]. Власне й сам Статут ООН, як підкреслював дослідник, у ст. 55 передбачає, що ООН сприяє загальній повазі та дотриманню прав людини й основних свобод, отже, вже з цієї норми випливає чіткий обов'язок колективних дій щодо гарантування прав людини, тобто створення та діяльності відповідного органу міжнародного нагляду (контролю) за їх дотриманням [37, с. 12].

Генеральна Асамблея ООН своєю резолюцією 217 А (III) від 10 грудня 1948 р. прийняла Загальну декларацію прав людини, яка в декларативній формі передбачила перелік прав людини, без будь-якого механізму їх гарантування [38]. Цікаво, що після прийняття Загальної декларації прав людини Г. Лаутерпахт опублікував у Британському щорічнику міжнародного права статтю, яка так і називалася: «Загальна декларація прав людини», в якій згадана декларація, на думку науковця, «була визнана історичною подією глибокого значення і як одне з найбільших досягнень ООН» [39, с. 354]. Проте науковець ставив під сумнів доцільність такого документа як декларації. Зокрема, він зауважував, що члени ООН, підкреслюючи важливість Декларації, відмовилися від ідеї, що Декларація повинна накладати на них юридичне зобов'язання поважати проголошені нею права людини та основні свободи. «Дебати в Генеральній Асамблеї та в Третьому комітеті не виявили жодного занепокоєння через невідповідність між проголошенням універсального характеру прав людини, що є предметом Декларації, та відмовою від правового обов'язку надати їм юридичної сили» [39, с. 357]. На думку Г. Лаутерпахта, тільки прийняття Міжнародного Білля прав людини як ефективного інструменту, який матиме юридичну силу та механізм міжнародного нагляду за дотриманням прав людини, зможе забезпечити історичне досягнення Статуту ООН у сфері прав людини та основних свобод. Білля прав людини є могутньою зброєю для виконання завдання щодо гарантування прав людини, яке, поряд із завданням збереження миру, становить визначальну мету Статуту ООН та міжнародного права [39, с. 357].

«Міжнародне право та права людини»

Після прийняття Статуту ООН та Загальної декларації прав людини 1948 р. Г. Лаутерпахт продовжив наукову розробку концепції міжнародного захисту прав людини, й у 1950 р. опублікував книгу «Міжнародне право та права людини» (англ. *“International Law and Human Rights”*) [40], яка стала продовженням його концепції міжнародного захисту прав людини. У передмові

до цього видання автор підкреслював, що після прийняття Статуту ООН концептуальні питання прав людини підлягають переосмисленню, зокрема щодо подальших зусиль, які мають бути спрямовані на те, щоб зробити положення Статуту ООН у сфері захисту прав людини ефективними на ширшому тлі проблеми суб'єктів міжнародного права та взаємодії права націй (міжнародного права) і природного права у зв'язку з постійним питанням формату «уряд – забезпечення природних і невід'ємних прав людини» [40, с. VII]. З огляду на такі міркування Г. Лаутерпахт побудував структуру свого дослідження, яке містило три частини: «Частина 1. Права людини та право націй», «Частина 2. Права людини за Статутом ООН», «Частина 3. Міжнародний Білль прав людини».

Варто підтримати думку К. В. Дженкса, який підкреслює, що приблизно половина книги (включає Частину I, Розділ 2 Частини II та вступний розділ і заключні абзаци Частини III) — це обговорення загальних принципів «постійного значення» [9, с. 52], які навряд чи втратять свою актуальність та наукову цінність з часом. Зокрема, Частина I книги — це обговорення в найширшій перспективі місця прав людини в міжнародному праві «на ширшому тлі проблеми суб'єктів міжнародного права» та взаємодії права націй (міжнародного права) та природного права у зв'язку з постійним питанням: влада (уряд) — забезпечення природних і невід'ємних прав людини [9, с. 52]. Як і попереднє видання «Міжнародний Білль прав людини» 1945 р., ця книга професора Лаутерпахта отримала позитивні рецензії, зокрема, як така, що «стане бажаним джерелом переконливого аналізу для тих, хто вважає, що ортодоксальні концепції міжнародного права потребують перегляду» [13, с. 519], а також була відзначена як праця, «що значною мірою сприяє подальшій трансформації права націй від права держав до права міжнародного суспільства з окремою людиною в самому центрі його конституційної структури» [14, с. 1056]. Особлива увага у рецензіях приділялася перспективності міжнародного нагляду за дотриманням прав людини, зокрема, К. Меєр акцентував увагу, що такий міжнародний нагляд за дотриманням прав людини, навіть якщо його спочатку погодить лише обмежена кількість урядів, матиме потужний вплив на інші держави [13, с. 521]. Власне, такі рецензії показують дуже авторитетний характер цієї праці Г. Лаутерпахта, що ґрунтується на його антропоцентричних підходах до розуміння міжнародного права та концепції природного права [19, с. 27; 20, с. 395].

Книга «Міжнародне право та права людини» Г. Лаутерпахта, попри визнаний авторитет автора, викликала дискусії, деякі з них зводилися до її гострої критики. Так, для прикладу в рецензії (автор не зазначений) на згадану книгу, що була опублікована в «Юридичному щоквартальнику Північної

Ірландії», констатовано, що незважаючи на те, що у Статуті ООН держави «підтвердили свою віру в основні права людини», а Генеральна Асамблея проголосила у своїй Загальній декларації прав людини, що «кожна людина має всі права і свободи, викладені в цій Декларації», коли справа доходить до отримання практичної допомоги окремій людині, «ми більш-менш знаходимося там, де ми почали в Темні віки» [15, с. 175]. Власне, на думку анонімого рецензента, коли хтось намагається скласти універсальний документ, однаково прийнятний у Москві, Лондоні та на Гаїті, компроміси, що мають бути досягнуті, призводять до нечітких узагальнень і двозначних виразів [15, с. 175]. І справді, на універсальному рівні, зважаючи на соціальну неоднорідність різних держав та відмінності в їхніх поглядах на права людини, складно всі права звести до спільного знаменника, особливо коли це стосується соціальних, економічних та культурних прав. Тому, у 60-х роках ХХ ст. стало очевидним, що коли щодо громадянських та політичних прав можливо встановити єдині стандарти їх гарантування, то щодо соціальних, економічних та культурних прав дійти спільного знаменника не вдавалося. Тому, 16 грудня 1966 р. був прийнятий не один, а два окремі Пакти: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права і Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Пакт про громадянські і політичні права покладає на держав-учасниць зобов'язання «поважати і забезпечувати» та містить контрольний орган – Комітет з прав людини щодо дотримання таких прав, тоді як держави-учасниці Пакту про економічні, соціальні і культурні права зобов'язуються тільки вжити максимально можливих заходів, тобто у межах наявних можливостей, щоб поступово забезпечити реалізацію прав, передбачених Пактом [41, с. 181].

Очевидно, що Г. Лаутерпахт виходив із концепції універсалізму до прав людини, за якою права людини мають глобальний характер й усі держави повинні їх гарантувати [42, с. 558], й відкидав теорію культурного релятивізму, за якою міжнародний правопорядок, що ґрунтується на універсальних загальноприйнятих об'єктивних моральних та раціональних стандартах, є недосяжним [43, с. 1029]. Видається, що у сучасному розумінні прав людини найбільш прийнятною є концепція плюралізму, що зводиться до поєднання універсального змісту певних цінностей, стандартів прав людини з визнанням необхідності врахування особливостей культури держав, в якій проживають індивіди [44, с. 25; 45, с. 12].

Саме через це на універсальному рівні неможливо побудувати єдиний контрольний механізм за дотриманням прав людини, це можливо зробити тільки в межах регіональних міжнародно-правових систем. Тому в межах Ради Європи, з огляду на близькість соціального, економічного

та культурного розвитку й власне концептуального бачення прав людини, державам-учасницям Ради Європи вдалося прийняти у 1950 р. Європейську конвенцію з прав людини та передбачити досить успішний контрольний механізм за її дотриманням. До речі, розробники Європейської конвенції з прав людини підкреслювали, що вони серед іншого активно використовували наукові напрацювання Г. Лаутерпахта щодо міжнародного захисту прав людини [11, с. 72; 46, с. 314].

Висновок

Професор Герш Лаутерпахт був досить не пересічною та багатогранною особистістю у міжнародно-правовій науці, який залишив по собі чималий науковий спадок. Утративши близьких родичів під час Голокосту, він чудово розумів цінність прав людини. Хоча він не був у числі перших, хто розробив проекти міжнародних актів у сфері захисту прав людини, він, найбільш ґрунтовно дослідивши генезис становлення прав людини та використовуючи природно-правові підходи, запропонував модель ефективного міжнародного захисту прав людини.

Є очевидним, що погляди Лаутерпахта щодо необхідності реального забезпечення прав людини на універсальному рівні, а не простого декларування, були досить передовими і значно випереджували час. Їх до певної міри можна сприймати як ідеалістичні, адже навіть зараз досягнення однакового універсального міжнародного стандарту гарантування прав людини (особливо економічних, соціальних та культурних) є малоімовірним. По суті міжнародне співтовариство після прийняття Загальної декларації прав людини 1948 р., а також Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. не переглядало перелік та механізм гарантування прав людини.

References

- [1] Koskeniemi, M. (1997). Lauterpacht: The Victorian Tradition in International Law. *European Journal of International Law*, 8(2), 215-263. <https://doi.org/10.1093/oxford-journals.ejil.a015565>.
- [2] Feinberg, N. (1968). Hersch Lauterpacht – Jurist and Thinker. *Israel Law Review*, 3(3), 333-344.
- [3] Gutnik, V.V. (2021). Problems of the Law of War in the Scientific Works of Hersh Lauterpacht. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, 1(21), 54-59. <https://doi.org/10.33270/02212101.54>.
- [4] Lauterpacht, H. (1933). *The Function of Law in the International Community*. Oxford: Clarendon Press.
- [5] Gutnik, V.V., & Yavorskyi, Y.T. (2022). The Law of International Treaties in Scientific Works of Hersh Lauterpacht. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law Series*, 69, 438-443. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.72>

- [6] Lauterpacht, H. (1950). Sovereignty over Submarine Areas. *British Year Book of International Law*, 27, 376-433.
- [7] Vrdoljak, A.F. (2009). Human Rights and Genocide: The Work of Lauterpacht and Lemkin in Modern International Law. *European Journal of International Law*, 20(4), 1163-1194. <https://doi.org/10.1093/ejil/chp090>.
- [8] Lauterpacht, H. (1997). The European Tradition in International Law. *European Journal of International Law*, 8(2), 215-315. Retrieved from <https://academic.oup.com/ejil/issue/8/2>.
- [9] Jenks, C.W. (1960). Hersch Lauterpacht: The Scholar as Prophet. *British Year Book of International Law*, 36, 1-103.
- [10] Kresic, M. (2019). The Role of Peace in Kelsen and Lauterpacht's Theories of International Law. *Miscellaneous. Zbornik Radova Pravnog Fakulteta u Splitu*, 56(2), 485-502.
- [11] Simpson, A.W. (2003). Human Rights Visionary Hersch Lauterpacht. *Law Quadrangle*, 46, 66-73. Retrieved from <https://repository.law.umich.edu/lqnotes/vol46/iss2/9>.
- [12] Jessup, P. (1945). Book review: "An International Bill of the Rights of Man. By H. Lauterpacht. New York: Columbia University Press; 1945. Pp. x, 230". *The American Journal of International Law*, 39(4), 847-850. <https://doi.org/10.2307/2193431>.
- [13] Meyer, C. (1951). Book review: "International Law and Human Rights. By H. Lauterpacht. London: Stevens & Sons Limited, 1950". *Harvard Law Review*, 64(3), 519-522.
- [14] McDougal, M.S. (1951). Book review: "International Law and Human Rights. By H. Lauterpacht. London: Stevens & Sons Limited, 1950. pp. 475, xvi". *Yale Law Journal*, 60, 1051-1056.
- [15] Book review: "International Law and Human Rights by H. Lauterpacht, Q.C., LL.D., F.B.A.: Stevens & Sons Ltd., London 1950". (1951). *Northern Ireland Legal Quarterly*, 9(3), 175-176.
- [16] Lauterpacht, E. (2010). *The Life of Hersch Lauterpacht*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511723278>.
- [17] Rabinovych, P. (2017). Professor Hersh Lauterpacht is the First Draftsman of the UN Special Body for Monitoring Compliance with its International Bill of Human Rights. *Law of Ukraine*, 4, 26-33.
- [18] Rabinovych, P., & Osoba, V. (2013). Professor H. Lauterpacht is the Author of the Idea and the First Draft of the International Bill (Universal Declaration) of Human Rights. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4, 3-10.
- [19] Sheredko, O. (2021). The influence of H. Lauterpacht on the Establishment of Fundamental Human Rights. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Jurisprudence series*, 51, 25-28.
- [20] Sheredko, O.M. (2021). Jusnaturalism is the Basis of the Concept of International Protection of Human Rights in the Works of H. Lauterpacht. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law Series*, 64, 392-396. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.72>.
- [21] Lewis, W.D. (1943). International Bill of Rights Project. *Pennsylvania Bar Association Quarterly*, 15(1), 21-38.
- [22] Murchie, H.H. (1942). The Implications of the Proposal to Formulate an International Bill of Rights. *Boston University Law Review*, 22(2), 236-240.

- [23] Wunderlich, G.M. (1942). Preparing an International Bill of Rights – The German Conception of Fundamental Rights. *Proceedings of the American Branch of the International Law Association*, 13-53.
- [24] British Institute of International and Comparative Law (BIICL). Retrieved from <https://www.biicl.org/history-of-biicl>.
- [25] Report of the Executive Committee. (1942). *Transactions of the Grotius Society*, 28, xxii-xxiii. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/742858>.
- [26] Kuratowski, R. (1942). International Law and the Naval, Military and Air Force Courts of Foreign Governments in the United Kingdom. *Transactions of the Grotius Society*, 28, 1-25. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/742859>.
- [27] Weis, G. (1942). International Criminal Justice in Time of Peace. *Transactions of the Grotius Society*, 28, 27-63. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/742860>.
- [28] Goodhart, A.L. (1942). International Law and the Causes of War. *Transactions of the Grotius Society*, 28, 65-82. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/742861>.
- [29] Jenks, C.W. (1942). Some Legal Aspects of the Financing of International Institutions. *Transactions of the Grotius Society*, 28, 87-132. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/742863>.
- [30] West, R. (1942). The Psychological Status of Present International Law. *Transactions of the Grotius Society*, 28, 133-150. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/742864>.
- [31] Nationality in International Law. (1942). *Transactions of the Grotius Society*, 28, 151–168. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/742865>.
- [32] Report of the Executive Committee. (1943). *Transactions of the Grotius Society*, 29, xxii-xxiv.
- [33] Lauterpacht, H. (1943). The Law of Nations, the Law of Nature and the Rights of Man. *Transactions of the Grotius Society*, 29, 1-34.
- [34] Lauterpacht, H. (1945). *An International Bill of the Rights of Man*. New York: Columbia University Press.
- [35] United Nations Charter. (1945). Retrieved from <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>.
- [36] Fact Sheet No. 2 (Rev.1): The International Bill of Human Rights. (1996). Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/236856?ln=en>.
- [37] Human Rights, the Charter of the United Nations, and the International Bill of the Rights of Man: Preliminary Report by professor H. Lauterpacht. (1948). UN. Doc. E/CN.4/89. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/564241?ln=en>
- [38] Universal Declaration of Human Rights. (1948). Retrieved from <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
- [39] Lauterpacht, H. (1948). Universal Declaration of Human Rights. *British Year Book of International Law*, 25, 354-381.
- [40] Lauterpacht, H. (1950). *International Law and Human Rights*. London: Stevens & Sons Limited.
- [41] Repetskyi, V.M. (Ed.). (2012). *International Public Law*. Kyiv: Znannia.
- [42] Shestack, J. (1998). Globalization of Human Rights Law. *University of New Brunswick Law Journal*, 47, 558-568.
- [43] Mushkat, R. (2002). Culture and International Law: Universalism v. Relativism. *Singapore Journal of International & Comparative Law*, 6, 1028-1042.
- [44] Gutnyk, V.V. (2018). *The Right to Protection in International Criminal Courts: Doctrine and Practice*. M.V. Buromenskyi (Ed.). Lviv; Kharkiv; Odesa: Phoenix.

- [45] Freeman, M. (1995). The Morality of Cultural Pluralism. *International Journal of Children's Rights*, 3, 1-17.
- [46] Lauterpacht, E. (1997). Sir Hersch Lauterpacht: 1897-1960. *European Journal of International Law*, 8(2), 313-320.

Віталій Володимирович Гутник

доктор юридичних наук, професор,
професор юридичного факультету
Вільнюський університет
LT-10222, пр. Саулетікію, 9, Вільнюс, Литовська Республіка
професор кафедри міжнародного права
Факультет міжнародних відносин
Львівський національний університет імені Івана Франка
79000, вул. Університетська, 1, Львів, Україна
e-mail: vitalii.gutnyk@lnu.edu.ua
ODCID 0000-0003-1401-4393

Vitalii V. Gutnyk

Doctor of Law, Professor,
Professor of the Faculty of Law
Vilnius University
LT-10222, Saulėtekio al., 9, Vilnius, Republic of Lithuania
Professor of the Department of International Law
Faculty of International Relations
Ivan Franko Lviv National University
79000, University str., 1, Lviv, Ukraine
e-mail: vitalii.gutnyk@lnu.edu.ua
ODCID 0000-0003-1401-4393

Рекомендоване цитування: Гутник В. В. Внесок Герша Лаутерпахта в розвиток міжнародного захисту прав людини. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 162. С. 239–255. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.162.285449>.

Suggested Citation: Gutnyk, V.V. (2023). Contribution of Hersch Lauterpacht to the Development of International Protection of Human Rights. *Problems of Legality*, 162, 239-255. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.162.285449>.

Статтю подано / Submitted: 09.08.2023
Доопрацьовано / Revised: 02.09.2023
Схвалено до друку / Accepted: 08.09.2023
Опубліковано / Published: 28.09.2023